

УДК 81'25-115=161.2:82-1П.Безруч.07

ВІРШ “SOUPUTNICE” ПЕТРА БЕЗРУЧА В ПЕРЕКЛАДАХ ГРИГОРІЯ КОЧУРА І МИКОЛИ ЛУКАША

Валентина Савчин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: vrsavchyn@ukr.net*

У статті зроблено спробу порівняти перекладацькі методи двох майстрів українського перекладу – Григорія Кочура і Миколи Лукаша. Крізь призму їхніх інтерпретацій поезії Петра Безруча “Souputnice” продемонстровано ключові відмінності у підходах до перекладу твору.

Ключові слова: Григорій Кочур, Микола Лукаш, Петр Безруч, перекладацький метод.

Перекладацькі методи Григорія Кочура і Миколи Лукаша, як свідчать непоодинокі дослідження, ґрунтуються на різних засадах. За влучною характеристикою Лади Коломієць, “у перекладацькій індивідуальності Г. П. Кочура поєднався академічний естетизм українських неокласиків з інтелектуалізмом західної джерелоцентричної школи перекладу, яка своїм завданням вбачає максимальне наближення до семантики першотвору, точне наслідування його образної структури та стильової тональності” [2, с. 144], тоді як М. Лукаш опирається на українську барокову поетичну культуру, фольклорну поетику, багатовікові народнопоетичні традиції. Незмінно стриманий Г. Кочур і щомиті готовий до геніальних імпрровізацій М. Лукаш – такими побачив двох майстрів українського перекладу Андрій Содомора, зіставивши їхні інтерпретації “Осінньої пісні” (“Chanson d’automne”) Поля Верлена [8, с. 262]. Саме при зіставленні їхніх перекладів певного оригіналу найвиразніше окреслюються такі діаметрально протилежні творчі особистості та перекладацькі манери.

Очевидно, що різними перекладацькими індивідуальностями вмотивується пошук “свого” автора та твору для перекладу, а звідси – невелика частка тих оригіналів, що привернули увагу обох перекладачів. У цьому плані найбільше пощастило Полю Верлену – 15 поезій у перекладах і Г. Кочура, і М. Лукаша. Ще одним автором, над творчістю якого перетнулися шляхи перекладачів, є чеський поет Петр Безруч, що здобув визнання завдяки збірці “Сілезькі пісні”. Г. Кочур переклав 24 поезії Петра Безруча, М. Лукаш обрав лише чотири, дві з яких виявилися близькими їм обом.

Вибір творів П. Безруча, як і самого автора, диктувався власними уподобаннями перекладачів, їхніми літературними смаками, а не був результатом видавничих замовлень. Зрештою, це можна сказати про більшість перекладів Миколи Лукаша. Як згадував Г. Кочур у статті “Майстри перекладу”, М. Лукаш був дуже принциповим у доборі: “Йому ніколи не було байдуже, що він перекладатиме, він завжди не тільки знає автора, а обирає твір. Коли зайшла мова за Тувіма, він одразу сказав, що його частка – то “Бал в опері”, коли дійшла черга до чеської поезії, він назвав своїх улюблених

Гавлічка, Безруча і Волькера” [4, с. 120]. А в іншій праці Г. Кочур додав: “Замовляти Лукашеві якийсь переклад – то була марна справа. Пригадую, як я, у функції редактора антології чеської поезії, назамовляв йому чимало чеських (а також і словацьких) поетів. А він з усього того зробив тільки те, що замовив собі сам, тобто те, що відповідало його власним настроям і вподобанням: це був уже згаданий Волькер та ще Петр Безруч. Безруча він відкрив для себе сам. Серед усіх Безручевих поезій – вірш “Один лиш раз”, близький йому тематично, крім Лукаша, переклали (незалежно один від одного) також і В. Житник, і я [...] Це один випадок, коли мені довелося виступати суперником Лукаша” [6, с. 517–518].

Сам же Г. Кочур ставився до поезії П. Безруча з особливим пієтетом. Йому він присвятив дві окремі статті та залишив чимало згадок про нього у критичних та епістолярних матеріалах. У листі з Інти до родини Дроб’язків (9 грудня 1956 р.), розповідаючи про свою роботу над перекладами з чеських поетів, Г. Кочур так відгукувався про П. Безруча: “Він досі живий, йому 89 років, а єдина класична його збірка “Сілезькі пісні” містить у собі 88 поезій. На мою думку, один вірш на рік життя – це якраз норма. Інакше поезії робляться дріб’язковими, одноманітними, і навіть значний поетичний талант не рятує від певної невправності” [3, с. 297]. Після виходу в світ Антології чеської поезії (1964) Г. Кочур мріє про окрему збірку поезій П. Безруча, про що неодноразово пише у своїх статтях та листах. Така збірка під назвою “Сілезькі пісні” вийшла 1970 р. завдяки співпраці Г. Кочура, М. Лукаша і В. Житника. Отже, маємо той унікальний випадок, коли автор є близьким по духу і стилю для обох перекладачів і деякі тексти завдяки цьому представлені множинними інтерпретаціями.

Хоча Г. Кочур згадує лише один випадок, коли при перекладі поезій П. Безруча його суперником був М. Лукаш, маючи на увазі вірша “Один лиш раз”, по смерті перекладача в його архіві віднайдено переклад “Супутниці”, першопублікацію якого здійснено 2000 р. у журналі “Всесвіт”, а також включено до перекладної антології “Трете відлуння”.

Не дивно, що ні Г. Кочур, ні М. Лукаш не змогли залишити поза увагою ліричної мініатюри П. Безруча “Souputnice”, де рефлексивне споглядання долі митця набуло максимальної конденсації:

*Přejela's duši železem,
ne, Sudbo, rukou jemnou:
však jak široká byla zem,
šla píseň vždy přede mnou.*

*Pouť života zle skřípala,
a nebe bylo temné.
tma ze všech stran se sypala,
v ní píseň šla vedle mne.*

*Pouť v suché poušti plné hrůz
skončila stopou klamnou:
když koně táhli černý vůz,
šla píseň sama za mnou*

[9, С. 154].

На долю Г. Кочура і М. Лукаша випало чимало випробувань, які позбавили їх права на повноцінне особисте і літературне життя. Їхній шлях був тернистим, повним замовчувань, принижень, поневірянь, гірких хвилин, коли відверталися вчорашні друзі. Але поруч з ними завжди було Слово, яке їх наснажувало і давало силу вистояти, про що так щемно писав Г. Кочур:

*Приймаю, доле, все без скарги, без вагань,
Лиш збережи, молю, мого єства основу, –
Моє оплачене поневірянням слово:
В нім сяє все, чого позбавлений в житті,
В нім – волі й вічності уламки золоті,
В нім правді світовій і правді нашої дань.*

Слово було їхнім незрадливим супутником, як і пісня для ліричного героя П. Безруча, тому таким близьким виявився для них цей твір і такими сповненими драматизму є їх інтерпретації:

Супутниця	Супутниця
Залізом ти душу зчавила мою... Ні, Доле, рукою легкою, – Та скрізь, у якому б не був я краю, Йшла Пісня переді мною.	Залізом душу стисла ти, Зла доле, в пута тісні. Та скрізь в широкі йшла світи Поперед мене Пісня.
Важучий, скрипучий був шлях життєвий, А небо крилося млою, – Та в мороці лютім, у тьмі лихій Йшла Пісня поруч зі мною.	Зловісно шлях життя скрипів, Щезало світло денне. Та в пітьмі де б я не ступив – І Пісня поруч мене.
Путі завели в пустелю страшну, Сліди замело югою, – Як коні везли на цвинтар труну, Йшла Пісня сама за мною.	Скінчився шлях серед імлі Пустинею сумною. Як коні чорний віз тягли, Лиш Пісня йшла за мною.
<i>Микола Лукаш</i> [1, с. 284]	<i>Григорій Кочур</i> [5, с. 462]

Обидва перекладачі зберігають центральний образ твору – персонафікований образ пісні, візуально увиразнюючи його великою літерою. При цьому М. Лукаш досягає більшої виразності і струнності завдяки інверсованому повтору епіфоричного характеру *Йшла Пісня переді мною – Йшла Пісня поруч зі мною – Йшла Пісня сама за мною*.

П. Безруч також персонафікує концепт міфопоетичного походження *доля*, зображаючи її як активну, свавільну. Ліричний герой П. Безруча зазнає страждань, *Доля (Sudba)* розчавлює його душу залізом, але водночас він відчуває її лагідну руку, прихильність, адже він – не сам у широкому світі, з ним – його пісня. М. Лукаш зберігає антитезу та антропоморфізм оригіналу: *Залізом ти душу зчавила мою... / Ні, Доле, рукою легкою*. У перекладі Г. Кочура немає контрасту у зображенні *долі*, натомість

увиразнюється лише одна його сторона за допомогою постійного епітета *зла* та інверсованого образу *тісних пут*: *Залізом душу стисла ти / Зла доле, в пуга тісні*. Це один із тих рідкісних випадків, коли Г. Кочур свідомо відходить від оригіналу, акцентуючи на тих його рисах, які відповідали його душевному настрою, його особистим переживанням, якими пронизані рядки його оригінальних творів: *Хай не призначено, моя зловтішна доле, / Ні крихти радоців мені з твого стола...*

Та, як правило, Г. Кочур орієнтується на стилістику оригіналу, не допускаючи суттєвих відхилень. Як сам він зазначав у листі до Дроб'язків від 9 грудня 1956 р., надсилаючи їм свої нові переклади з чеських поетів, “змістові особливості передані точно, а ритмічні й усякі інші властивості по змозі збережені” [3, с. 297]. На цю особливість свого підходу до оригіналу Г. Кочур вказує і в листі до М. Лукаша від 1 жовтня 1958 р.: “Я, за своїм звичаєм, намагався бути точним, наскільки допускав віршований переклад...” У перекладі “Супутниці” П. Безруча Г. Кочур зберігає більшість мікрообразів оригіналу, максимально наближаючись до його лексичної тканини: *pout' života zle skřipala* – *зловісно шлях життя скрипів*; *koně táhli černý vůz* – *коні чорний віз тягли*; *široká zem* – *широкі світи*; *tma* – *пітьма*. Його переклад чіткий і лаконічний, має струнку синтаксичну організацію – шість п'ятнадцятискладових речень, що відображають чергування семи- і восьмискладових рядків оригіналу.

Лукашевий переклад, навпаки, образно багатший та емоційніший за оригінал, розкутіший у поетичному ритмі. Перекладач насичує свій текст синонімами, увиразнює його епітетами, звукописом та ритмомелодикою. *Пітьма* у П. Безруча, як і в перекладі Г. Кочура, не має жодного епітета: *tma ze všech stran se sypala* – *в пітьмі де б я не ступив*. М. Лукаш нанизує у межах вузького контексту ряд синонімів: *мла* – *морок* – *тьма*, посилюючи експресію вислову інверсивними синонімічними епітетами *злий* – *лихий*: *в мороці лютім, у тьмі лихий*. Замість нейтрального *a nebe bylo temné* у М. Лукаша знаходимо поетичніший зоровий образ *a nebo kryloся млоу*. *Мла* в одному зі своїх значень вказує на “неосвітлений простір; темряву” [7, т. 4, с. 763], а отже, разом із лексемами *морок* і *тьма* творить насичений, сконденсований образ глибокої, непроглядної темряви. Переклад М. Лукаша обростає імпліцитними смислами завдяки існуванню переносних значень згаданих лексем як чогось безвідрадного, безнадійного, гнітючого. Читач легко вловлює семантичну двоплановість тексту, асоціативний зв'язок з мотивами самотності, страждання серед духовного мороку, що оточував ліричного героя. Г. Кочур вдається до антонімічної трансформації: *a nebe bylo temné* – *щезало світло денне*, що стає основою контрасту *світло* – *пітьма*. Проте така заміна дещо згладжує метафорику оригіналу, можливість смислового розвитку образу.

Автор досягає максимального драматизму в останній строфі, де згущуються екзистенційні мотиви самотності, страху, смерті. Життєвий шлях ліричного героя закінчується непевним кроком у сухій пустелі, що наганяє страху (*pout' v suché poušti plně hrůz / skončila stopou klanou*), тобто у глибокій самотності, якою було оповите і все його життя. За чорним возом немає похоронної процесії – лише пісня, його незрадлива супутниця. М. Лукаш дуже точно передає думку оригіналу: *Путі завели в пустелю страшну, / Сліди замело югою*. А далі перекладач з особливою експресією увиразнює емоційну напругу першотвору, експлікуючи оригінальний образ *чорний віз* (*černý vůz*) двома драматичними деталями *цвинтар* і *труна*: *když koně táhli černý vůz* – *як коні везли на цвинтар труну*. Г. Кочур значно стриманіший і максимально наближений до

оригіналу: *як коні чорний віз тягли*. Образ пустелі у нього пом'якшений – *пустиня сумна* – і дещо розмита поетична конкретика оригіналу (*скінчився шлях пустинею*).

Якщо Г. Кочур назагал намагається перекладати в руслі тональності, заданої оригіналом, то М. Лукаш часто звертається до емоційно насиченішої, поетичнішої мови. Там, де у П. Безруча, і Г. Кочура стилістично нейтральна лексика, у М. Лукаша – експресивніша, незатерта, свіжа. Порівняймо: *rouť života – шлях життя* (Г. Кочур) – *шлях життєвий* (М. Лукаш), *zle skřípala – зловісно скрипів* (Г. Кочур) – *важучий, скрипучий* (М. Лукаш).

Увиразнення перекладу відбувається не лише лексичними засобами. Цьому служать повтори (зокрема, важливе символізуюче обрамлення *йшла пісня*), численні інверсії, звукопис (*залізом зчавила; важучий, скрипучий*), рими. Обидва перекладачі зберігають перехресне римування оригіналу, проте М. Лукаш і тут вдається до увиразнення тексту. Він вводить наскрізну риму, якою зцементовані всі парні рядки перекладу: *легкою – мною – млою – мною – югою – мною*. Це улюблений версифікаційний прийом М. Лукаша, який спостерігається в багатьох його перекладах. У “Супутниці” знаходимо зразки й внутрішнього римування: *рукою легкою* (1 строфа), увиразнення цезури у третій строфі: *путі заведи в пустелю страшну – як коні везди на цвинтар труну*. Таке насичення перекладу римами у поєднанні з розлогим амфібрахієм надає йому особливої мелодійності і співучості, проте дисонує з ритмомелодикою оригіналу. Перекладач відчутно подовжує рядки – замість 7–8-складових рядків оригіналу у М. Лукаша маємо рядки, довші в середньому на два–три склади.

Г. Кочур, навпаки, досягає художньої виразності лаконічністю, стислістю вислову та намагається зберегти художню форму першотвору. У його перекладі, як і в оригіналі, маємо правильне чергування семи- і восьмискладових рядків, а чотиристопний ямб надає його тексту чіткості і стрункості.

Отже, на основі висловлених спостережень можна зробити деякі узагальнення щодо відмінностей перекладацьких манер двох майстрів своєї справи. Микола Лукаш, як правило, увиразнює свій текст на різних рівнях, тому він і лексично, і стилістично багатший за оригінал. Він насичує свій переклад синонімами, розмовною лексикою, поетизує його, підсилює засобами звукопису, ритмомелодики, синтаксису. Григорій Кочур – емоційно стриманіший, лаконічніший у вислові, уважний до художньої форми та стилістичної тональності першотвору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Від Боккаччо до Аполлінера: Переклади М.О. Лукаша / Ред. упоряд., авт. передм. : М.Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1990. – 510 с. – (Майстри поетичного перекладу).
2. *Коломієць Л. В.* Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття (на матеріалі перекладів англомовної поезії та поетичної драми) : Навчальний посібник / Л. В. Коломієць. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2011. – 495 с.
3. *Кочур Г.* Листи з Інти : [Публ. та прим. Лева Дроб’язка] / Григорій Кочур // Єгупец. – 2002. – Вип. 10. – С. 295–316.
4. *Кочур Г.* Майстри перекладу / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв’ю / Упоряд. : А. Кочур, М. Кочур ; передм. : І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 109–121.

5. *Кочур Г.* Третє відлуння : поетичні переклади / Упоряд. : А. Г. Кочур. – К. : Рада, 2000. – С. 199–200.
6. *Кочур Г.* Феномен Лукаша / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. : А. Кочур, М. Кочур; передм. : І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 515–521.
7. Словник української мови: В 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
8. *Содомора А.* Студії одного вірша / Андрій Содомора. – Львів : Літопис; Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 364 с.
9. *Bezruč P.* Slezské písně / Petr Bezruč. – Available at: <http://www.sesity.net/elektronicka-knihovna/slezske-pisne.pdf>. – 155 s.

Стаття надійшла до редколегії 18.11.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

СТИХОТВОРЕНИЕ “SOUPUTNICE” ПЕТРА БЕЗРУЧА В ПЕРЕВОДАХ ГРИГОРИЯ КОЧУРА И МЫКОЛЫ ЛУКАША

Валентина Савчин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: vrsavchyn@ukr.net*

В статье предпринята попытка сравнить переводческие методы двух мастеров украинского перевода – Григория Кочура и Мыколы Лукаша. Сквозь призму их интерпретаций поэзии Петра Безруча “Souputnice” продемонстрировано ключевые различия в подходах к переводу произведения.

Ключевые слова: Григорий Кочур, Мыкола Лукаш, Петр Безруч, переводческий метод.

THE POEM “SOUPUTNICE” BY PETR BEZRUC IN THE TRANSLATIONS BY HRYHORIY KOCHUR AND MYKOLA LUKASH

Valentyna Savchyn

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: vrsavchyn@ukr.net*

The paper attempts to compare the translation methods of two masters of Ukrainian translation – Hryhoriy Kochur and Mykola Lukash. Key differences in their approaches to translation are demonstrated through a comparison of their translated versions of Petr Bezruč’s poem “Souputnice”.

Key words: Hryhoriy Kochur, Mykola Lukash, Petr Bezruč, translation method.